

Fuat Sezgin'in Bilim Tarihçiliği

Prof. Dr. Hüseyin Gazi Topdemir [*Muđla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı*]

Fuat Sezgin (1924-2018), İslâm dünyasında 8. ve 16. yüzyıllar arasında, entelektüel kültür tarihine yapılan büyük katkıları ve armağan edilen göz kamaştırıcı eserleri gün ışığına çıkarmaya ömrünü adanmış bir bilim insanıdır. Cumhuriyet'in kuruluşuyla başlatılan büyük entelektüel kalkınma programının ilk sonuçlarını vermeye başladığı 1940'lı yılların ortalarında tesadüfen sürece katılmış olsa da ardından sistemli, yönemsel ve kurumsal alt yapısı olan uzun soluklu bir kültürel araştırma projesini hayata geçirmiştir.

Kısa Hayat Öyküsü

Fuat Sezgin, kendisiyle yapılan görüşmelerde verdiği bilgilere göre, 24 Ekim 1924 tarihinde Bitlis'te doğdu, ilköğretimini Doğubayazıt'ta, ortaokul ve lise eğitimini de Erzurum'da tamamladıktan sonra, mühendis olmak amacıyla 1943 yılında İstanbul'a gitti. Tesadüfen tanışma fırsatı elde ettiği Hellmut Ritter'in (1892-1971) etkisiyle mühendis olma fikrinden vazgeçti. Sonrasında, İslâm bilimler tarihi araştırmalarını yürütebilmek adına Arapça öğrenmeye başladı. Bir yandan da Ritter ile birlikte İstanbul yazma kütüphanelerindeki yazmaları incelemeyi sürdürdü. Kendisi için son derece öğretici ve bir o kadar da uyarıcı etkisi olan bu süreç içerisinde Müslüman bilginlerin çalışmalarıyla ilgili kaynakları okuma fırsatını elde etti. Fuat Sezgin'in hayatının bir başka dönüm noktasını ise Carl Brockelmann'ın (1868-1956) *Arapça Literatür Tarihi* başlıklı çalışmasını incelemesi oluşturdu. Fuat Sezgin, Ritter ile birlikte yazmalar üzerine yürüttüğü nitelikli araştırmalar sayesinde, söz konusu çalışmanın ciddi eksiklikler içerdiğini belirleyebildi. Bu durum, daha sonra kendisinin yıllar boyu sürecek 17 ciltlik *Arapça Eserler Tarihi* adlı eserinin hazırlık safhasını oluştursa da o sıralarda daha alçakgönüllü bir düşünceyle Brockelmann'ın çalışmasını tamamlayıcı bir kitap hazırlamayı kendisine hedef koymakla yetindi.

Zaman ilerledikçe Arapçaya hâkimiyeti artan Fuat Sezgin, akademik çalışmalarına başladı ve İslâm dünyasında kaleme alınmış eserler üzerine doktora ve doçentlik tezlerini hazırladı. Özellikle Ritter'in danışmanlığında hazırladığı doktora tezi, kendisi açısından ufuk açıcı bir çalışma oldu. Tezin hazırlanması sırasında ünlü hadis bilgini Buhari'nin eserlerini incelerken, aslında İslâm dünyasında çok erken tarihlerden itibaren, bugünkü anlamda yazılı kaynaklara göndermede bulunma, yani atf geleneğinin olduğunu keşfetti. Müslüman bilginlerin kaynak gösterme konusundaki itinalı tavrını ortaya çıkaran bu keşfi, ikinci bir başarılı çalışmanın da önünü açtı ve kısa bir süre sonra aynı konuyla ilintili olarak Buhari üzerine doçentlik tezi (1954) hazırladı. Bu çalışmalarla

birlikte yazma eserler üzerine araştırmalarını da sürdürdüğü sıralarda, gerçekleşen askeri müdahale sonucunda üniversite hayatı kesintiye uğratılan Fuat Sezgin, başlattığı araştırma programının yarım kalmaması için arayışa başladı ve sonunda Almanya'ya gitmeye karar verdi.

Kabul aldığı Frankfurt Üniversitesine gittikten sonra İstanbul'dayken başladığı teoloji alanındaki akademik çalışmalarının dışına çıkarak, doğa bilimleri üzerine araştırma yapmaya yöneldi. Çalışmaları kimya biliminin kurucusu Câbir İbn Hayyân (721-815) üzerine bir doçentlik tezi daha hazırlamasıyla (1965) sonuçlandı. Bu tezindeki tespitleri de bilim tarihinde önemli yer tutar. Fuat Sezgin, Hayyân'ın matematikle ifade edilemeyen herhangi bir gerçekliğin bulunamayacağını savunduğunu dolayısıyla, son derece modern nitelikli bir bilim anlayışı olduğunu belirler. Bu bağlamda, Hayyân'ın düşüncelerine göndermede bulunarak, onun doğadaki her parçacığı, parçacıklar arasındaki etkileşimi ve hatta bütün insani duyguları matematik ile dile getirmenin mümkün olduğunu iddia ettiğini ileri sürer.

Fuat Sezgin'in bu iddiasının önemini ve İslâm dünyasındaki başarıların daha sonraki yıllara etkisini anlayabilmek için bilim ve felsefe tarihinde kısa bir gezintiye ne dersiniz? Geziye Hayyân örneği ile başlayabiliriz. Matematiğin bilimsel araştırmadaki önemini bu şekilde dile getiren Hayyân'ın düşünceleri çeviriler yoluyla Batı'ya aktarılmış ve çağlar boyunca bilim yapma geleneğinin oluşmasında etkili olmuştur. Söz konusu düşünceler aralarında özellikle Roger Bacon'ın (1214-1294) bulunduğu çok yönlü bilginler tarafından değişik biçimlerde ifade edilmiştir. Bacon'ın, bilgiye kesinliği ancak matematiğin sağlayacağını, dolayısıyla da bilgiyi matematiğe dayandırmak gerektiğini belirten yaklaşımı bu düşüncenin bir sonucudur. Modern dönemin başlarında bu anlayış, doğayı matematiğin sunduğu imkânlar, kurallar, teknikler ve yöntemlerle kavrayabilme yaklaşımına dönüşmüş, nihayet modern dönemin doğa anlayışının "matematiğe indirgenmiş doğa" biçiminde dile getirilen kavrayışına da kaynaklık etmiştir.

Kurumsallaşma Çabaları

Fuat Sezgin'in uzun yıllara yayılan İslâm bilim mirasını tespit çalışmaları, onun devamlılık ilkesinin önemini kavramasını ve çeşitli bilim dallarına Müslümanların yüz-yıllarca yaptıkları katkıları göstermenin ancak sürekliliği olan sistemli çalışmalarla mümkün olacağına ayırdına varmasını sağladı. Fuat Sezgin'in sık sık dile getirdiği şekliyle, devamlılık ilkesinin gerçekleşmesi, iyi niyetli bireysel çabalarla değil ancak sistemli çalışma ve kurumsal desteklerle mümkündür. Buradan yola çıkarak, kendi çalışmalarının devamlılığını sağlayabilmek adına bir enstitü kurması gerektiğine karar verdi. Kurumların devamlılığının maddi kaynağın devamlılığıyla doğrudan ilişkili olduğunu geçmiş deneyimlerden öğrenmiş olan Fuat Sezgin, isabetli bir kararla enstitüyü, kuracağı vakıf aracılığıyla desteklemeyi planladı. Vakıf kurmanın gerektirdiği maddi ve manevi kaynağı ise kendisine 1978 yılında verilen ödül sayesinde elde etti. Hem aldığı ödülün sağladığı parayı hem de ödülle birlikte bütün İslâm dünyasında tanınırlığı arttığı için kazandığı nüfuzunu vakıf kurmaya harcadı. Sonunda İslâm Araştırmaları Vakfını (1981), ardından da Johann Wolfgang Goethe Üniversitesinde Arap İslâm Bilim Tarihi Araştırmaları Enstitüsünü (1982) kurdu. Çok önceden başlatılmış olan kuramsal ve uygulamalı araştırmalar, enstitünün kurulmasıyla ivmelendi. Sonuçta İslâm dünyasında geliştirilen tıp ve astronomide kullanılan araç ve gereçlerin, optik malzemelerin ve özellikle de otomatik hareketli sistemlerin çok sayıda aslına uygun çalışır modelleri üretildi. Bu örneklerin artması sonucunda sergilenenleri ve korunacakları bir mekânın temini de zorunlu hâle geldi ve böylece müze kuruldu. Sonuç itibarıyla, söz konusu üniversite bünyesinde vakıf, enstitü ve müzeden oluşan bir yerleşke hayat buldu.

Frankfurt'taki yerleşkenin bir benzerinin Türkiye'de kurulmasına da öncülük etmiş olan Fuat Sezgin'in girişimleriyle, 2008 yılında İstanbul'da Gülhane Parkı'nda İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi ve 2013 yılında da Prof. Dr. Fuat Sezgin İslâm Bilim Tarihi Enstitüsü kuruldu.

Fuat Sezgin'in bütün hayatını adadığı kültürel araştırma projesinin detaylarına inildiğinde, şu hususları dikkatli bir biçimde sistemli bir araştırma konusu yaptığı görülmektedir:

İslâm dünyasında gerçekleştirilmiş bilimsel başarıların yer aldığı eserlerin dünya ölçeğinde kataloğunu çıkarmak;

Katalogda yer alan eserlerin bilim dalları ölçeğinde sınıflandırılması ve ilgili bilim dalına yapılan katkıların mahiyetinin belirlenmesi;

Yukarıda belirtilen yüzyıllar arasında ister kuramsal isterse uygulamaya dönük olsun büyük bir bilimsel başarı kazanılmışken, söz konusu başarının neden daha sonra kaybedildiğinin cevabını bulmak;

Geliştirilen cevaba dayanarak, İslâm dünyasının günümüz entelektüel kültür dünyasında yeniden yer almasının imkânını göstermek;

Dördüncü maddede belirtilen amaç belki de Fuat Sezgin'in diğerlerinden daha fazla gerçekleşmesini istediği bir arzusuydu.

Zira sadece geçmiş başarılarla öğünmenin, bir süre sonra sıradanlaştığını ve geçmişin kutsandığı basit bir tapınmaya dönüştüğünü çok iyi biliyordu.

Bilimsel Çalışmaları

Fuat Sezgin'in yukarıda dile getirilen tezlerinden başka özellikle iki önemli çalışmasından daha söz etmek gerekir. Bunlardan ilki İslâm dünyasında çeşitli bilim dallarında sergilenen bilimsel çalışmalara bağlı olarak geliştirilen teknik araç gereçlerin yer aldığı kaynak kitapların tanıtıldığı ve tanıtılan kitaplarda anlatılan araç-gereçlerin asıllarına uygun modellerinin yapılmasını sağlayan metinlerin çevirilerinin yer aldığı *İslâm'da Bilim ve Teknik* kitabıdır. Toplam beş ciltten oluşan bu çalışmanın birinci cildi bütünüyle giriş olarak kaleme alındı. Bu ciltte ele alınan konulardan biri, İslâm dünyasında bilimsel gelişmenin nasıl gerçekleştiğinin bilgi ve belgeler ışığında ayrıntılı olarak anlatılmasıdır. Bunun için Müslüman bilginlerin geçmiş uygarlıkların bilgi kaynaklarına nasıl yöneldikleri, herhangi bir sınırlandırmada bulunmadan bu bilgileri alıp özümseme yoluna gittikleri ve sonuçta çeşitli bilim alanlarına önemli katkılarda buldukları yüzyıllara göre açıklanır. Ele alınan bir diğer konu da İslâm dünyasında yapılan katkılarla büyük gelişme kaydeden bilimlerin Avrupa'ya aktarılması sürecidir. Benzer bir yaklaşımla, bilgi ve belgeler ışığında, Batı'nın İslâm bilim mirasını nasıl kendi kültür çevresine aktardığı konusu eleştirel bir şekilde ele alınır. Batı biliminin doğuşu sürecinde İslâm dünyasından alınan bilgi birikiminin üzerinde yeterince durulmadığını, buna karşın 19. yüzyıldan itibaren çok sayıda kaynağın yayımlanmasıyla birlikte, yavaş yavaş İslâm dünyasının etkisinin gerçek boyutunun gün yüzüne çıkmaya başladığına değinilir. Ayrıca başlangıçta çevrilen eserlerin kaynaklarından söz edilmediği ve bunun o dönem Batı kültür çevresinde yaygın bir yaklaşım olduğu açıklanır. Aynı zamanda İslâm bilim mirasının Avrupa'ya geçiş yolları da detaylı şekilde anlatılır. Cildin son bölümünde İslâm dünyasında bilimsel yaratıcılığın duraklamasının ve son bulmasının nedenleri işlenir. On iki neden sıralanmasına karşın yine de duraklamanın ve son bulmanın başka nedenlerinin de olabileceğine dikkat çekilir ve sıralanan on iki neden çeşitli örnekler ışığında detaylandırılır.

Arap-İslâm Bilimleri Tarihi Enstitüsü Aletler Kataloğu başlıklı ikinci ciltte astronomi konusu işlenir. İslâm dünyasında kurulan gözlemevlerinin ve buralarda kullanılan gözlem araçlarının tanıtıldığı ve modellerinin yapımının anlatıldığı bu ciltte aynı zamanda, varsa gözlem aletlerinin önceki uygarlıklardaki hâlinde de söz edilir. Benzer bir yaklaşımla hazırlanmış üçüncü cilt coğrafya, denizcilik, geometri ve optik alanlarında geliştirilmiş ve kullanılmış aletler ile saatlerin tanıtılmasına ve modellerinin yapımının anlatımına ayrılmıştır. Dördüncü cilt tıp ve kimya alanında geliştirilmiş aletlerin ve minerallerin, beşinci cilt ise fizik, mimari, savaş tekniği konularına ayrılmıştır.

Kitabın dikkat çeken bir yönü de geçmiş kültürel mirasın bugün için tam olarak değerlendirilebilmesi adına, Fuat Sezgin'in konu başlarına bir tür yol gösterici mahiyet taşıyan girişler yazmasıdır. Sezgin bu şekilde hem okuyucunun geçmiş bilgilerle bağ kurmasını kolaylaştırdı hem de dört ciltte araç-gereç yapımını anlatarak İslâm bilim mirasının niteliğinin görsel olarak fark edilmesine zemin hazırladı. Zaten müzeyi kurmasının nedeni bu araçların yapılan modellerinin sergilenmesiydi. Çünkü görsel yoldan çok daha kısa sürede ve gözlemlenebilir etki yaratılabileceğini düşünüyordu.

Fuat Sezgin'in bir diğer eseri de başlangıçta Brockelmann'ın kataloğuna ek olarak yazmaya başladığı ancak giderek bağımsızlaşarak İslâm bilim mirasının bütüncül bir resmini oluşturmaya yönelik 17 ciltlik kitap hâline gelen *Arapça Eserler Tarihi* başlıklı çalışmasıdır. İlk cildi 1967, 17. ve son cildi ise 2015 yılında tamamlanan bu eserde, İslâm dünyasında bilimlerin değişik alanlarına katkılarda bulunmuş bilim insanlarından ve eserlerinden söz edilir.

Bilim Tarihçiliği

Çok erken dönemlerde tanışmaları ve uzun süreli birlikte çalışmaları dolayısıyla, Fuat Sezgin'in bilim anlayışının oluşmasında ve bir disiplin olarak bilim tarihçisi kimliğinin biçimlenmesinde Ritter'in büyük ölçüde etkili olduğuna şüphe yoktur. Bununla birlikte hemen bütün yazılarında dikkatli bir biçimde adını andığı bir başka düşünce insanından daha söz etmesi dikkat çeker. Yakın dostum dediği ve *dâhi* olarak nitelediği bu kişi Matthias Schramm'dır. Fuat Sezgin, Schramm'ın "Bilimler tarihi insanlığın ortak mirasıdır" ilkesinden hareketle bir bilim tarihi anlayışı geliştirdiğini ve kendisinin de aynı görüşte olduğunu belirtir. Bu bakış açısının insanlığın entelektüel mirasını doğru bir biçimde gerekçelendirilmesi için uygun olup olmadığı hususunu tartışmadan, ileri sürülen bu düşüncenin doğuşunu hazırlayanın ünlü bilim tarihçisi George Sarton (1884-1956) olduğunu belirtmeliyiz. Zira Sarton'a göre insanlığın ilerlemesi pozitif bilginin gelişmesine dayanır ve bir bilim dalının gelişimi diğerinin gelişimiyle doğrudan ilintilidir. Bu, *bilginin birliği* demektir; diğer taraftan bilimin gelişimi tek bir insana değil, insanların ortak çabasına bağlıdır, bu da *insanlığın birliği* anlamına gelir; bu iki birlik ise büyük bir hakikatin iki yönünü oluşturur. Bilimin bu niteliklerinin tam olarak kavranabilmesi için, gerçek bir bilim tarihçisinin en az bir Batı dilini bilmesine, paleografya bilgisine, siyasi tarih bilgisine ve bir doğa biliminde temel eğitim almış olmasına gerek vardır. Bu açıdan bilim tarihi çalışmalarının ne denli önemli olduğuna dikkat çekmek adına Sarton bilim tarihini "yeni hümanizma" diye adlandırır. Dolayısıyla Schramm'ın iddiası Sarton'ın düşüncesinin genelleştirilmiş hâlidir.

Bununla birlikte, Fuat Sezgin kendi bilim tarihi anlayışının oluşmasında Schramm'dan başka bir düşünürün daha etkili olduğundan söz eder. Bu düşünür Joseph-Toussaint Reinaud'dur (1795-1867). Reinaud'ya göre insanlar icat ve keşif yapmaz, sadece geliştirirler. Bu bağlamda bilimler de sıçrama yapmaz, tedrici ve sürekli şekilde ilerlerler. Dolayısıyla bilim tarihçilerinin görevi kaybolan parçayı bularak sürekliliği sağlamaktır.

Fuat Sezgin'in bilimler tarihini değerlendirme biçimini bu bakış açısı oluşturur. Buna göre bilimlerde gözlemlenen ilerleme çizgisel biçimde gerçekleşir. Böylece Sezgin'in, ünlü bilim felsefecisi Kuhn'un bilimlerde görülen ilerlemenin sıçramalar veya devrimler yoluyla gerçekleştiğini savunan ve yaygın kabul gören görüşüne iltifat etmediği anlaşılır.

Bu açıklamalar ışığında değerlendirildiğinde, Fuat Sezgin'in uygarlığı bir bütün olarak gören bir anlayışı benimsediği ve genç Batı uygarlığını da İslâm uygarlığının değişik coğrafi ve iktisadi şartlar altında gerçekleşen devamı olarak gördüğü anlaşılır. Fuat Sezgin'in bilim tarihi anlayışına ilişkin bu bağlamda dile getirilmesi gereken bir diğer husus da bilimsel çalışmaların devamlılığı ilkesine bağlılığıdır. Bu çerçevede Fuat Sezgin, Müslümanların 9. yüzyıla kadar sürekli olarak Grek, Hint, Bizans ve İran kaynaklı bilgileri almakla meşgul olduklarını, bu alış evresini özümseme ve yeni bilgilerin üretildiği evrelerin izlediğini belirtir. Bu belirlemelerini yaparken de, geçmiş bilgileri alan her toplumun bilgiye katkı yapamadığını, hatta anlamakta bile başarılı olamadığını, buna karşın Müslümanların 16. yüzyıla kadar başarılı çalışmalar gerçekleştirdiklerini dikkatlice vurgular.

Bir toplumda bilimsel gelişmenin oluşmasının temel birkaç kuralı olduğundan söz eden Sezgin, konuyu üç başlıkta özetler:

- Geçmiş medeniyetlerin mirasının kararlı ve yoğun şekilde elde edilmesi ve öğrenilmesi;
- Bu sürecin devlet tarafından sistemli şekilde desteklenmesi ve
- Sürecin din tarafından rahatsız edilmemesi olması.

Ona göre bu yoldan alımlama gerçekleştikten sonra başarı elde edebilmek için de, alınan bilginin, deneyimin ve araçların sadece kullanılması değil, aynı zamanda yeni kültür çevresinin bir parçası olacak şekilde geliştirilmesi ve katkı yapmayı amaçlayan bir doğrultuda âdeta yeniden üretilmesi zorunludur.

Türk Bilim Tarihçiliği Üzerine

Fuat Sezgin'in bilim tarihine ilgi duyduğu yılların, Türkiye'de başlatılmış olan bilim tarihi çalışmalarının ilk sonuçlarının alınmaya başlandığı yıllara denk gelmesi ilginçtir. Türkiye'de bilim tarihinin temeli Atatürk'ün 1933 yılının lise mezuniyet sınavlarının yapıldığı Ankara Erkek Lisesine kalabalık bir devlet erkânıyla katılmaya karar vermesiyle başlamıştır. Bütün sınav süreci bu katılıma uygun şekilde düzenlenir ve son sınıf öğrencileri sırayla heyetin huzuruna çağırılırlar. Her konuda soruların sorulduğu bu sınava altıncı kişi olarak, bütün amacı su mühendisi olmak olan, Aydın Sayılı çağrılır. Yaklaşık 1 saat 20 dakika süren sınavın özelliği, diğer öğrencilerin aksine Sayılı'nın sınavını sadece Atatürk'ün yapmasıdır. Sınavın içeriğini Tarih-Coğrafya konuları oluşturmaktaydı ve bundan dolayı zaman zaman harita üzerinde veya tahtada uygulamalı olarak gerçekleştirilen sınav sonucunda birkaç arkadaşı gibi Sayılı da beş üzerinden beş alarak başarılı oldu. Ancak Atatürk Sayılı'nın diğer tam not alan arkadaşlarından daha iyi olduğuna dikkat çekmek için sınav tutanağına el yazısıyla "çok iyi" yazmayı ihmal etmemiştir. Hem Sayılı hem de ülkemiz için tarihi bir an olan bu sınavın ardından Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip Bey Sayılı'yı bakanlığa çağırması ve yükseköğrenimi konusunda ne düşündüğünü sormuştur. Sayılı su mühendisi olmak istediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Reşit Galip Bey, "herkes kanal ve baraj yapabilir. Sen kendine daha geniş bir kültür tabanı üzerine oturan bir meslek seçsen daha iyi olmaz mı? Tarihçi olmak istemez misin?" şeklinde bir öneride bulunmuş, sonuçta bilim tarihi alanında yükseköğrenim görmesinin uygun olacağına karar vermişlerdir. Bu tarihlerde bilim tarihi eğitimi yalnızca Amerika'da ve George Sarton öncülüğünde yapıldığından, Amerika'ya gönderilen Sayılı, 1942 yılında Harvard Üniversitesi'nde Amerika'da ve bütün dünyadaki ilk bilim tarihi doktorasını almak şan ve şerefine kavuşmuştur. Bu üstün başarısının ardından Türkiye'ye dönen Sayılı, nihayet 1952 yılında, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde ülkemizin ilk Bilim Tarihi Kürsüsünü kurmuştur.

Fuat Sezgin İslâm dünyasında 8-16 yüzyıllar arasında gerçekleştirilen bilimsel gelişmeyi sağlayan temel etmenleri ise şöyle sıralar.

- Geçmiş almaya hazır olma;
- Dinin bu girişimi teşvik etmesi;
- Devlet desteği;
- Ötekine saygı;
- Etkin bir öğrenme sistemi;
- Bilimin ve felsefenin teolojik değil, dünyevi bir anlayışla yapılması;
- Bilginin etkin şekilde toplumsallaştırılması;
- Gelişmiş dil;
- Diğer dillerle bağ kurabilmek için gelişmiş filoloji bilgisi;
- Ciddi bir terminoloji çalışması;
- Bilginin dolaşımını ve kalıcılığını sağlayacak araçların (kâğıt ve mürekkep gibi) geliştirilmesi.

Bu etmenlerin tümünün 8. ve 16. yüzyıllar arasında İslâm dünyasında egemen olduğunu, bundan uzaklaşıldığı andan itibaren düşüşün gerçekleştiğini belirten Fuat Sezgin'in düşüncelerini özellikle 8. ve 14. yüzyıllar arasında yaşamış Kindî, Fârâbî, İbn Rüşd ve Bîrûnî gibi bilim ve düşünce insanlarının görüşleri de destekler. Burada bu bilginlerin görüşlerini sıralamak konuyu dağıtabilir. Bu yüzden, sadece medeniyetin doğuşunu sağlayan unsurlardan biri olarak saydığı devlet desteği meselesine Bîrûnî örneğiyle kısaca değineceğiz. Matematik coğrafya alanında büyük gelişmeler kaydeden ünlü Türk bilgini Bîrûnî, iki yıl süren bir çalışma yaparak Gazne ile Bağdat arasında altmış kadar istasyonun enlem derecelerini ölçmüştür. Devlet desteği olmasaydı böylesine uzun erimli, yaklaşık beş bin kilometrelik mesafeyi o günkü koşullarda ölçmesi mümkün olamazdı.

...“Bir bilim tarihçisinin en az bir Batı dilini bilmesine, paleografya bilgisine, siyasi tarih bilgisine ve bir doğa biliminde temel eğitim almış olmasına gerek vardır?”..

Sonuç

Fuat Sezgin ve diğer bilim tarihçilerinin yaptıkları bilim tarihi araştırmaları yerleşik pek çok kabulün ve önyargının değişmesine yol açtı. Bu önyargılardan biri günümüz uygarlığının uygarlıklar arası çatışmanın bir ürünü olduğu düşüncesidir. Oysa bilimler tarihi araştırmalarının sonuçları bu yargıyı desteklemediği gibi, günümüz uygarlığının savunulanı aksine, uygarlıklar arasındaki büyük ve kaçınılmaz etkileşimin bir ürünü ve sonucu olduğunu açıkça kanıtlamıştır. Eski Mısır, Mezopotamya, Hint ve Çin uygarlıklarından sınırsızca beslenen Greklerin geliştirdikleri uygarlık mirasını Müslümanlar almış ve Batı uygarlığının doğuşunu hazırlamışlardır. Bu hakikatin esaslı biçimde insanların belleklerine yerleşmesi ve uygarlık başarılarının aslında birbirinin devamı şeklinde gerçekleştiğinin kavranması, evrensel barışın, adaletli paylaşımın ve ortak ilerlemenin gerçekleşmesi için şarttır. Fuat Sezgin ve diğer pek çok bilim tarihçisi bu amacın gerçekleşmesi için çabalamışlardır. Çabanın desteklenmesi evrensel barışın gerçekleşmesine giden yolu ve harcanan zamanı kısaltacaktır.

Nitekim Fuat Sezgin de, yaptığı çalışmalarla, İslâm bilimlerinin gerçek görünümünün portresini oluşturmuş ve yerleşik kanaatlerin aksine Müslümanların entelektüel kültür alanlarına evrensel düzeyde sayısız katkıda bulduklarını göstermiştir. Yukarıda belirtildiği üzere, özellikle doğa bilimleri alanlarında kullanılan yüzlerce aracın ve çalışan düzeneğin yeniden yapılmasını sağlaması, katkıının aynı zamanda insanların görsel belleklerinde de yer etmesini olanaklı kılmıştır. ■

Kaynaklar

- Arslan, T. Y., “İslâm Araştırmalarına Adanan Bir Asırlık Hayat: Fuat Sezgin (1924-2018)”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı 41, s. 201-205, İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2019.
- Bayhan, N., *Bilimler Tarihi'nde Zirve İsim Prof. Dr. Fuat Sezgin*, İstanbul: YaFa Yayınları, 2013.
- Fazloğlu, İ., “Fuat Sezgin ile ‘Bilim Tarihi’ Üzerine”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, s. 355-370, İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı, 2004.
- Hızır, N., *Felsefe Yazıları*, (2. baskı) İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1981.
- Karakaş, A., *Hadis Oksidentalizmi ve Fuat Sezgin* (2. baskı), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Koyre, A., *Yeniçağ Biliminin Doğuşu, Bilimsel Düşüncenin Tarihi Üzerine İncelemeler* (Çev. K. Dinçer), İstanbul: Ara Yayıncılık, 1989.
- Kuhn, T. S., *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. (Çev. N. Kuyaş), İstanbul: Alan Yayıncılık, 1982.
- Sarton, G., “The New Humanism”, *Isis*, Cilt 6, Sayı 1, s. 9-42, The University of Chicago Press, 1924.
- Sayılı, A., “George Sarton ve Bilim Tarihi”, *Erdem*, (Aydın Sayılı Özel Sayısı 1) Cilt 9, Sayı 25, s. 117-121, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi, 1996.
- Sayılı, A., “Atatürk’le Bir Sınav Anısı”, *Erdem* (Aydın Sayılı Özel Sayısı 1), Cilt 9, Sayı 25, s. 59-67, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi, 1996.
- Sezgin, F., *İslâm Kültür Dünyasının Bilimler Tarihindeki Yeri*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2004.
- Sezgin, F., *İslam’da Bilim ve Teknik* (5 Cilt) (Çev. A. Aliy, Düzenleyen H. Kaplan, A. Aliy), İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2008.
- Sezgin, F., *Bilim Tarihi Sohbetleri* (Söyleşi S. Turan), (2.baskı), İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- <http://www.ibttm.gov.tr/TR-84340/islam-bilim-ve-teknoloji-tarihi-muzesi> (Erişim 15.05.2019)
- <http://www.ibtav.org> (Erişim 22.05.2019)